

Una aproximació als empadronaments atípics a Catalunya: còmput i distribució territorial d'un fenomen generalitzat

Albert Sabater i Coll
Marc Ajenjo i Cosp

Universitat Autònoma de Barcelona. Centre d'Estudis Demogràfics
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
majenjo@ced.uab.es

Data de recepció: novembre del 2004
Data d'acceptació definitiva: setembre del 2005

Resum

El principal objectiu d'aquest article és presentar una aproximació dels anomenats «empadronaments atípics» —individus que resideixen habitualment fora del municipi en el qual estan empadronats—, a través del seu còmput i de la seva distribució territorial a vint-i-tres comarques catalanes.

En general, es pot dir que la història dels censos de població i dels padrons municipals d'habitants és la història, també, dels empadronaments atípics. Això no obstant, el fet que la població hagi esdevingut més mòbil en els últims anys (la qual cosa significa una mobilitat geogràfica més gran), podria donar lloc a un increment del nombre i de la difusió geogràfica d'aquest fenomen. L'existència d'irregularitats estadístiques en les dades referents als desplaçaments diaris entre el lloc de residència i el lloc de treball permet estimar el nombre de persones que, molt probablement, es troben regularment absents del que suposadament és la seva residència habitual i presents com a població de fet en un altre municipi.

Font estadística utilitzada: Estadística de població de 1996.

Paraules clau: empadronament atípic, població de dret, població de fet, residència habitual, mobilitat geogràfica.

Resumen. *Una aproximación a los empadronamientos atípicos en Cataluña: cómputo y distribución territorial de un fenómeno generalizado*

El principal objetivo de este artículo es presentar una aproximación de los llamados «empadronamientos atípicos» —individuos que residen habitualmente fuera del municipio en el cual están empadronados—, a través de su cómputo y distribución territorial en veintitrés comarcas catalanas.

La historia de los censos de población y de los padrones municipales de habitantes es la historia, también, de los empadronamientos atípicos. No obstante, el hecho de que la población, en general, haya adquirido un estadio de movilidad mayor en los últimos años (lo que significa una mayor movilidad geográfica), podría estar dando lugar a un incremento en el número y la difusión geográfica de este fenómeno. La existencia de irregularidades estadísticas en los datos referentes a los desplazamientos diarios entre el lugar de residencia y el lugar de trabajo permite estimar el número de personas que, muy proba-

blemente, se encuentran regularmente ausentes de lo que se supone es su residencia habitual y presentes como población de hecho en otro municipio.

Fuente estadística utilizada: Estadística de població de 1996.

Palabras clave: empadronamiento atípico, población de derecho, población de hecho, residencia habitual, movilidad geográfica.

Résumé. *Une approximation à des déclarations incorrectes du lieu de résidence à Catalogne: calcul et distribution territoriale d'un phénomène habituel*

Cet article présente une étude des déclarations incorrectes du lieu de résidence ou encore du phénomène des «résidents absents», ces individus qui habitent d'habitude loin de la municipalité où ils sont officiellement enregistrés comme les habitants, à partir de l'estimation du nombre et de la distribution territoriale dans 23 régions Catalanes.

Ces pratiques de déclaration incorrecte du lieu de résidence sont apparues dès les premiers recensements ou encore dès l'origine des registres de population locaux. Mais l'augmentation de la mobilité dans les années récentes a contribué à étendre le phénomène ainsi qu'accroître sa diffusion géographique. L'existence d'irrégularités statistiques dans les chiffres des déplacements quotidiens entre le lieu de résidence et le lieu de travail, permettent de détecter et d'évaluer le nombre de déclarations incorrectes du lieu de résidence habituelle et d'arriver à une estimation de la population de fait à partir du registre de la population.

Source statistique utilisée: Estadística de població de 1996.

Mots clé : déclaration incorrecte du lieu de résidence, population de droit, population de fait, résidence habituelle, mobilité géographique.

Abstract. *An approximation to the long-term absent de jure population in Catalonia: calculation and geographical distribution of a generalised phenomena*

The main aim of this article is to yield an approximation of the so-called long-term absent *de jure* population, those individuals who usually live away from the municipality where they are officially registered as inhabitants, through their enumeration and geographical distribution in 23 Catalan regions.

Although the history of censuses and local population registers is also the beginning of the long-term absent *de jure* population, the fact that people have become more mobile in recent years (which means an increase of geographical mobility), might be contributing to both an increase and a wider geographical spread. Statistical mismatches of daily commuting distances allow, through a process of reliability checking, an estimation of the long-term absent *de jure* population, thus the people who are most likely to be absent from what is meant to be their usual residence and present as «non residents» (*de facto* population) in other municipality.

Data source used: Estadística de població de 1996.

Key words: long-term absent *de jure* population, *de jure* population, *de facto* population, usual residence, geographical mobility.

Sumari

Introducció	Empadronaments atípics: còmput i distribució territorial
Definicions i conceptes al voltant de l'empadronament atípic	Conclusions
Una contextualització dels empadronaments atípics	Bibliografia
Metodologia i fonts per a la detecció d'empadronaments atípics	

Introducció

La situació d'individus empadronats en municipis en els quals no resideixen habitualment provoca, en general, una sèrie d'incoherències en les dades censals i padronals. En aquest sentit, el principal objectiu d'aquest article és el de presentar una aproximació dels anomenats «empadronaments atípics» a través del seu còmput i de la seva distribució territorial a vint-i-tres comarques catalanes¹.

Tot i que la seva existència no es pot considerar un fenomen nou, el nombre creixent de residències secundàries i l'increment de la mobilitat geogràfica són, en bona mesura, els principals factors explicatius de la seva generalització.

La importància d'estudiar el fenomen dels atípics rau en dos aspectes fonamentals de la demografia i de la geografia de la població. En primer lloc, per la distorsió que generen a l'hora de computar la població a diferents escales territorials amb precisió. En segon lloc, per la capacitat de modificar les característiques del territori que ocupen. L'estructura per edat i sexe, la població en funció del seu nivell d'estudis, la incidència en la població estacional, l'estructura de les llars i de les famílies i la mesura de les migracions, són, entre d'altres, alguns dels aspectes que poden veure's afectats per aquest col·lectiu.

Atès que no hi ha cap informació que es pugui utilitzar directament, la seva quantificació no és una qüestió senzilla. En aquest sentit, tot i que la utilització de dades secundàries no permet delimitar el fenomen de manera exhaustiva, sí que pot utilitzar-se com un primer pas per avaluar-ne l'abast real².

1. Aquest article es basa en un estudi realitzat pel Centre d'Estudis Demogràfics com a encàrrec del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.
2. Volem agrair, aquí, al Dr. Paul Norman (University of Manchester) i al Dr. Joaquín Recaño (Centre d'Estudis Demogràfics) tots els seus comentaris al voltant d'aquest tema.

Definicions i conceptes al voltant de l'empadronament atípic

S'ha definit l'empadronament atípic com un fenomen d'irregularitat estadística en el registre de població que es dona quan la residència habitual d'un individu no coincideix amb aquella en la qual està empadronat i, per tant, on consta com a resident.

Com a tal, es tracta d'un fenomen que, tot i que no s'engloba directament en les definicions de població de dret i de població de fet que proporciona l'Institut d'Estadística de Catalunya, manté una estreta relació, si més no des d'un punt de vista conceptual, amb els residents absents:

Població de dret: població que resideix en un municipi. Comprèn els residents presents i els residents absents en el moment censal.

Es consideren residents absents els qui resideixen habitualment en el municipi i n'eren circumstancialment absents en el moment censal.

Es consideren residents presents els qui resideixen habitualment en un municipi i hi són presents en el moment censal.

Població de fet: recull els residents presents i els transeünts que en el moment censal es trobin en un municipi³.

En aquesta direcció, cal assenyalar que, mitjançant el Reial Decret 2612/1996, de 20 de desembre, es va modificar el Reglament de població i demarcació territorial de les entitats locals d'11 de juliol de 1986 i, des de llavors, l'IDESCAT va adoptar la definició de veí per substituir els conceptes de resident present i de resident absent, de manera que a l'Estadística de Població de 1996, ja no hi apareix aquesta distinció:

S'entén per veí en un municipi el que hi viu habitualment, tant si està present en el municipi o absent en la data de referència. L'adquisició de la condició de veí es produeix des del mateix moment de la seva inscripció en el Padró. Les persones que, vivint habitualment en un municipi, es troben a l'estranger en la data de referència es consideren veïns en el municipi on viuen habitualment [...].

La desaparició de la figura del transeünt i, en conseqüència, de la mesura de la població de fet, així com de la distinció entre residents presents i absents, es manté per al cens de 2001⁴. Aquesta exclusió és emparada per una «utilització d'aquesta figura padronal pràcticament nul·la, que complicava inútilment la gestió del Padró als ajuntaments» (INE, s. d., p. 17); així com pels diversos errors als quals es trobava sotmès el seu càlcul, el més comú dels quals és el recompte duplicat d'una mateixa persona (Vinuesa, 2004).

3. Aquestes definicions s'han extret de la publicació digital de l'Anuari Estadístic de Catalunya 2003. Per veure aquesta publicació podeu anar a: <http://www.idescat.es/publicacions/anuari/aec.stm>
4. Aquesta desaparició, però, s'ha vist compensada per l'aparició d'un nou concepte amb grans possibilitats analítiques, com és la *població vinculada*.

En general, es pot comprovar com, en tota definició de població, el tret distintiu principal és el de l'enumeració de les persones que viuen en un espai determinat en un moment donat⁵. Però, a quines persones s'està fent referència? A les persones que estan registrades o bé al conjunt de la població que, de fet, està en un territori com si fos el protagonista d'una fotografia instantània. Així doncs, aquí apareix un dels principals aspectes que ha de ser sempre present en el còmput de qualsevol població: la distinció entre la població *de jure* i la *de facto*. D'acord amb les recomanacions que les Nacions Unides fan per a l'elaboració de censos de població, aquesta distinció no està exempta de problemes (Naciones Unidas, 1998):

El total de los residentes habituales se suele calificar de población *de jure*, mientras que el total de las personas presentes es la población *de facto*. Sin embargo, en la práctica, los países no suelen lograr ni uno ni otro de estos tipos de recuento, porque queda incluido o excluido uno u otro grupo de la población [...]. Por lo tanto, se recomienda que cada país describa en detalle la cifra aceptada oficialmente como total, en vez de calificarla simplemente de *de jure* o *de facto* (p. 70)⁶.

Aquesta recomanació estaria en sintonia amb el que diversos autors han escrit sobre l'estimació de la població total d'un territori tenint en compte la distinció entre la població *de jure* i la població *de facto* (Benjamin, 1970; Lawton, 1978; Dale i Marsh, 1993; Openshaw, 1995). Generalment, l'enumeració de la població *de facto* és conceptualment de comprensió fàcil, ja que representa els protagonistes d'una fotografia instantània. Això no obstant, i tot i que el seu ús és encara força important en aquells territoris caracteritzats per baixos nivells d'urbanització i amb un gran nombre de poblacions nòmades, aquesta genera una gran complexitat analítica a l'hora d'estudiar processos migratoris i composicions familiars diferents (Naciones Unidas, 1998). Aquesta és la principal raó per la qual, als països de l'entorn, tot i tenir còmput de població *de facto*, basen la majoria d'estimacions de població censals i intercensals, així com les projeccions de població, en l'enumeració de la població *de jure*. Malgrat la seva difusió, l'enumeració de la població *de jure* no està exempta d'inconvenients. En aquest sentit, un dels temes que ha anat adquirint més rellevància en la planificació de la futura ronda de censos de la propera dècada és precisament en relació amb l'ambigüitat del concepte de residència habitual de les persones i l'enumeració de la població *de jure* (United Nations, 2004).

Des de l'ordenament jurídic espanyol, aquest grau d'ambigüitat de la residència habitual de les persones també s'hi evidencia. Tant el domicili civil com el

5. A tall d'exemple, es pot consultar el *Diccionario de Demografía*, de Roland Pressat (1987), on l'autor defineix la població com un grup d'individus que existeixen i que pertanyen simultàniament a un territori.

6. La versió digital d'aquest document està disponible a la pàgina web de les Nacions Unides: <http://unstats.un.org/unsd/pubs/gesgrid.asp?ID=1271>

domicili administratiu (o veïnatge administratiu) tenen com a característica principal la residència habitual. Si bé, des del punt de vista dels empadronaments atípics, el que més interessa és el veïnatge administratiu, tots dos conceptes domiciliaris mostren una estreta relació.

L'origen del domicili civil és fixat per la persona en virtut d'un acte d'autonomia i voluntat com a conseqüència del dret fonamental a la llibertat de circulació i de residència, recollit en l'article 19 de la Constitució espanyola i reconegut pel Tractat de la Unió Europea de 7 de febrer de 1992. És el lloc on legalment es considera establerta una persona per al compliment de les seves obligacions i per a l'exercici dels seus drets.

El domicili administratiu (o veïnatge administratiu) serveix com a mitjà per provar que la persona resideix habitualment en un lloc determinat. Així, segons la jurisprudència del Tribunal Suprem, és el domicili administratiu el que s'acull com a prova per formar el judici de quina és la residència habitual de la persona. Això no obstant, i tal com mostren els empadronaments atípics, el fet que una persona estigui empadronada en un lloc determinat no significa que aquest constitueixi la seva residència habitual.

Una contextualització dels empadronaments atípics

La importància d'enumerar els empadronaments atípics comença, essencialment, per aconseguir una eficiència més bona en el procés de recompte de les persones residents en el territori. L'existència d'empadronaments atípics pot donar lloc a l'alteració de dos aspectes fonamentals que es calculen a través del còmput censal: la determinació de la representació política i la distribució de recursos per a les diferents administracions territorials. Uns efectes que dependran precisament de la importància que tingui el fenomen en el territori.

D'aquesta manera, la presència d'un nombre més o menys important d'empadronaments atípics pot significar, entre altres coses, la planificació o no de serveis i equipaments com ara escoles, habitatges, serveis d'atenció sanitària, etc., a través d'unes previsions de la demanda que es basarien en poblacions empadronades no usuàries d'aquests serveis i equipaments. Així doncs, els empadronaments atípics, com ara una població de dret absent de la seva residència habitual, comporten un seguit d'implícacions polítiques, econòmiques i ecològiques que poden ser prou importants.

Tanmateix, tot i que el fenomen dels empadronaments atípics respon a una irregularitat estadística imputable al mètode d'enumeració dels individus, la seva generalització és una bona prova de la importància que adquireixen els processos de creixement urbà associats a la descentralització demogràfica i econòmica (Hall i Hay, 1980; Van Den Berg, 1982; Chesire i Hay, 1989).

En aquest context, l'escenari actual de mobilitat territorial impulsat per la descentralització de la població i les activitats introdueix una ambigüitat permanent i una indeterminació més gran en l'assignació dels individus a llocs concrets, on la rellevància de «l'espai dels llocs» ha estat traspassada a «l'espai dels fluxos» (Castells, 1996). Des d'aquesta perspectiva, la comprensió dels

empadronaments atípics com un fenomen resultant de l'elevada mobilitat dels individus, no és possible sense tenir en compte l'evolució de les pautes de mobilitat geogràfica en el territori que es descriuen a *The hypothesis of the mobility transition* (Zelinsky, 1971)⁷.

En aquest marc explicatiu, el paper que han tingut la millora de les comunicacions i dels mitjans de transport ha facilitat la possibilitat de residir en indrets cada cop més allunyats del lloc de treball. La conseqüència lògica d'aquest procés de suburbanització difusa o «metropolitanització» del territori ha estat un increment notable de la mobilitat entre el lloc de residència i el lloc de treball (Nel-lo, 1998; Roca, 1998; Clusa i Roca, 1999).

Aquests processos, intrínsecs a la suburbanització del territori, demostren clares diferències a l'hora d'experimentar el temps i l'espai a qualsevol indret, el que alguns autors anomenen *time-space distancing*⁸ (Giddens, 1981, 1984; Urry, 1991). Aquest concepte, que en la geografia humana manté forts lligams amb el *time-space compression*⁹ i el *time-space convergence*¹⁰, ens és útil per tal d'analitzar la mobilitat i la manera com aquesta es pot considerar responsable d'alterar l'estil segons el qual les persones viuen en els llocs, amb una influència evident sobre les formes de subjectivitat i sociabilitat respecte dels diferents paisatges que les envolten (Gregory, 1990).

Per tant, la percepció de la distància és un aspecte clau que representa, molt probablement, un dels canvis fonamentals en la història de la geografia, qüestió ja expressada per alguns autors (Abler i altres, 1972):

The shift to a relative spatial context is still in progress and is probably the most fundamental change in the history of geography as it opens an almost infinite number of new worlds to explore and map (p. 72).

La introducció de la durada dels fenòmens sobre l'espai també constitueix una de les principals aportacions per a l'estudi dels empadronaments atípics. En

7. La lectura d'aquest article de Wilbur Zelinsky, publicat a la *Geographical Review* l'abril de 1971, vol. 61, núm. 2, p. 219-249, també està disponible en una versió traduïda al català als *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, del setembre de 1997, en el número 44, vol. XII, p. 143-173.
8. Aquest concepte, utilitzat per primer cop per Anthony Giddens en la teoria estructuralista, descriu l'ampliació dels sistemes socials a través de l'expansió de les interaccions sobre l'espai i de les seves contraccions en el temps (Giddens, 1981, 1984).
9. El principal artífex d'aquest concepte és David Harvey, el qual l'utilitza per definir els processos que són revolucionaris de les qualitats objectives de l'espai i del temps, i que els individus estan forçats a alterar, de vegades, de maneres força radicals (Harvey, 1989).
10. Aquest concepte, que va ser encunyat per D. Janelle (1968), parteix de la definició de la taxa de convergència entre dos llocs, un indicador que mostra com la mitjana de temps que es necessita per recórrer dos indrets disminueix amb el pas del temps. El mateix autor, més tard, atribuí el *time-space convergence* al canvi tecnològic (Janelle, 1969). Aquest concepte, que està íntimament relacionat amb la ciència espacial, mostra uns clars lligams amb l'anomenada «fricció de la distància entre llocs» —*distance decay*—, formulada a la llei de Tobler (1970).

l'anomenada *time-geography*, es tracten el temps i l'espai com a variables que interactuen conjuntament, i on la idea de l'espai relatiu adquireix una importància cabdal (Hägerstrand, 1970). Una bona prova d'aquest desenvolupament teòric i pràctic a Catalunya el constitueix el treball d'Enric Mendizàbal sobre l'ús temporal del territori a la Regió Metropolitana de Barcelona (Mendizàbal, 1996).

En aquest treball, un dels conceptes clau que apareix per l'estudi dels empadronaments atípics és el d'espai de vida, o sigui, el tros de territori en el qual l'individu porta a terme les seves activitats (Courageau, 1988); territori que habitualment es configura a partir del conjunt de la mobilitat geogràfica (Mendizàbal, 1996).

Les reflexions sobre l'espai i el temps des de l'òptica de la postmodernitat estan centrades en tres processos: la visualització de la cultura, el col·lapse d'identitats estables i, finalment, la transformació de la percepció del temps (Zukin, 1992). Aquests processos han significat una transformació sobre la definició de ciutadà, ja que, tot i que les persones continuen tenint una sèrie de drets i obligacions per ésser ciutadanes d'un país (una idea extrapolable al fet d'estar empadronats en un lloc o en un altre), les diferents administracions territorials exerceixen de distribuïdores de múltiples iniciatives que situen les persones més com a consumidores que no pas com a ciutadanes d'un indret o d'un altre. És el que el mateix Zukin descriu com *a shift from political-citizenship to consumer-citizenship*.

Una bona prova d'aquesta dinàmica de canvi que escriu Zukin es pot observar amb la transformació accelerada dels usos i els processos que es donen en els espais urbans destinats al turisme i a l'oci. Un exemple és el cas de les residències secundàries, les quals esdevenen, cada cop més, residències que també són principals i, per tant, deixen de ser primordialment els llocs de vacances.

Així, i d'un temps ençà, des d'algunes disciplines com ara la geografia, s'ha començat a replantejar la funció de la residència secundària únicament com un allotjament turístic a través de l'anàlisi de la doble residència o multiresidència i la seva transformació al llarg del temps (Anton, 1997; Callizo, 1991; López Colás, 2003; Pallarès i Riera, 1991).

Des de les òptiques d'ús de l'espai, de la seva gestió i de l'ordenació territorial, les residències secundàries constitueixen un factor determinant en la definició del planejament de les infraestructures i dels serveis urbans. Els orígens i els antecedents d'aquest tipus d'habitatge, la seva popularització i el seu desenvolupament, expliquen, en gran mesura, per què les residències secundàries representen un dels principals fenòmens explicatius de l'existència d'empadronaments atípics.

Metodologia i fonts per a la detecció d'empadronaments atípics

El procediment utilitzat per a l'estimació dels empadronaments atípics s'ha basat en la detecció d'incoherències en les dades recollides a l'Estadística de població de 1996.

En aquest punt, el mètode de detecció ha consistit en la contraposició del lloc de residència i el lloc de treball o estudi de les persones censades amb referència a les zero hores del dia 1 de maig de 1996, de manera que s'ha establert un llinar en el temps de desplaçament entre aquestes dues localitzacions.

Una mostra d'aquestes incoherències s'evidencien en l'exemple següent: el cost que significaria el desplaçament habitual —trajecte d'anada i de tornada a diari— entre certes comarques pirinenques i la Regió Metropolitana de Barcelona és difícilment assumible, tant en termes d'espai com, sobretot, de temps. Així, i per posar-ne un cas molt clar, qualsevol persona que afirmi que resideix a Vielha e Mijaran i que treballa a Barcelona es tracta, gairebé amb tota probabilitat, d'un empadronat atípic. Malgrat que hi ha la possibilitat que es tracti d'una situació real, és a dir, hi ha feines que es poden realitzar en només dos o tres dies a la setmana i que permeten viure la resta de dies en indrets molt allunyats, s'ha considerat que es tractava d'excepcions numèricament poc importants. Per tot això, s'assumeix que quan el temps de desplaçament entre el lloc de residència i el lloc de treball o estudi d'un individu supera el llinar dels seixanta minuts és, molt probablement, degut a una incoherència imputable a un empadronament atípic¹¹.

Òbviament, aquest mètode de detecció només permet quantificar els empadronaments atípics d'una forma molt aproximada. En primer lloc, pel mateix col·lectiu al qual fa referència, la població ocupada i la població estudiant, mentre que la resta queda exclosa de les anàlisis. En segon lloc, pel mateix llinar establert, els seixanta minuts, i per la dificultat de distingir entre el que és possible i el que és poc probable. Ara bé, cal tenir també en compte que aquest valor es tracta, en realitat, d'un mínim, ja que es prescindeix de factors tan corrents com el que es triga a arribar al cotxe, la reducció de velocitat a causa de peatges, el temps dedicat entre l'aparcament i la destinació, les retencions tan habituals en hores punta, o moltes més circumstàncies que afecten la vida quotidiana. Per tant, la definició operativa d'empadronament atípic que es proposa és la següent: individu que, segons l'Estadística de població de 1996, manté una distància entre el lloc de residència teòric i el lloc de treball o d'estudi superior a seixanta minuts.

D'aquí, i preveient que la majoria d'empadronaments atípics són residents reals de la Regió Metropolitana de Barcelona, se'n deriva una limitació metodològica important: l'àmbit d'estudi queda restringit a les vint-i-tres comarques que tenen la capital situada a més de seixanta minuts de Barcelona (vegeu les vint-i-tres comarques a la figura 3). Pel mateix motiu, d'aquest àmbit, se

11. La informació sobre el lloc de residència i el lloc de treball o estudi no precisa l'adreça exacta, sinó només el nom del municipi. Per això, s'ha adoptat el temps que es triga per anar d'un centre a l'altre suposant que sempre se circula a la velocitat màxima que ho permet la via (120 quilòmetres/hora per autopista i autovia, 100 km/hora en una via ràpida, 90 km/hora a la resta de vies fora de les poblacions i 50 km/hora per ciutat). Aquesta informació es pot consultar al web de mobilitat de la Generalitat de Catalunya: www.mobilitat.net.

n'han exclòs les ciutats mitjanes que superen els 20.000 habitants, ja que aquestes, més que tenir empadronats atípics, molt probablement en generen. Les ciutats excloses han estat: Lleida (112.035), Figueres (33.157), Tortosa (30.088) i Olot (27.482). En total, l'anàlisi comprèn 486 municipis de Catalunya.

Empadronats atípics: còmput i distribució territorial

En el còmput general d'empadronaments atípics realitzat pel total dels 486 municipis esmentats, s'han pogut detectar 24.642 individus en aquesta situació. Des d'un punt de vista general, això significa que, en el conjunt de l'àrea estudiada, el percentatge d'empadronaments atípics se situa en un 4% sobre el conjunt de la població empadronada (629.253) o, des d'una perspectiva més específica i delimitada del fenomen, en un 7% sobre la població ocupada i/o estudiant (349.467). Concretament, un 10% de la població que afirma que està estudiant (118.079) es tracta en realitat d'empadronaments atípics, una xifra que, pel que respecta a la població ocupada (231.388), se situa en un 6% (vegeu la taula 1)¹².

La distribució per sexes és bastant equilibrada, ja que el 54,3% és format per homes i el 45,7% restant, per dones. Tant a la població ocupada com a l'estudiant es repeteix la relació que es dona en el conjunt de la població, on la majoria dels ocupats són homes —un 63,4%—, i la major part de les estudiantants són dones —un 55,8%—, especialment en els nivells d'estudi més elevats.

En la distribució per edat i sexe dels empadronaments atípics, s'hi observa quelcom de semblant, reflex de l'estructura respecte de l'activitat i dels estudis. Així, en tant que als 20 a 24 anys es combinen situacions d'estudis universitaris amb situacions d'ocupació, aquest grup es converteix en el més nombrós, sobretot en les dones, que tenen un percentatge molt més alt d'es-

Taula 1. Percentatges d'empadronaments atípics sobre la població total, la població ocupada, la població estudiant i la població ocupada i/o estudiant, en funció del sexe.

	Homes	Dones	Total
Sobre la població total	4,3%	3,6%	3,9%
Sobre la població ocupada	5,4%	6,0%	5,6%
Sobre la població estudiant	9,0%	10,8%	9,9%
Sobre la població ocupada i/o estudiant	6,4%	8,1%	7,1%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

12. En termes aproximatius, aquesta seria la lectura més acurada per a l'aplicabilitat del mètode adoptat, el qual només permet estudiar aquells individus empadronats que treballen i/o que estudien en la data de referència.

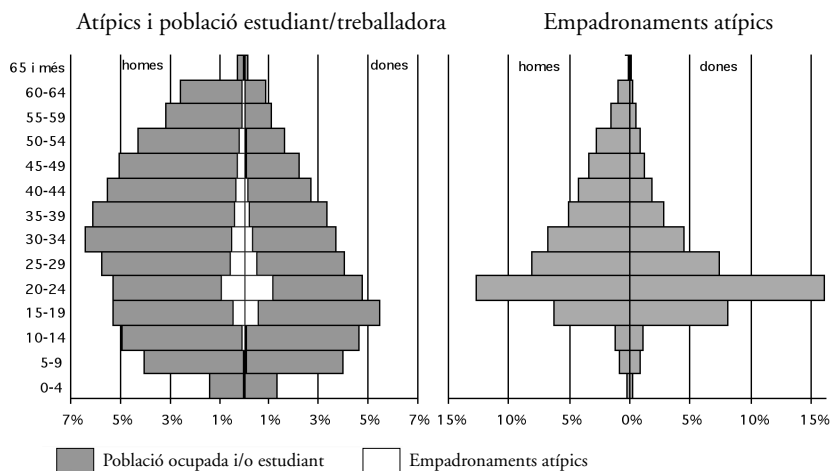

Figura 1. Piràmides dels empadronaments atípics. Conjunt de les 23 comarques.
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

tudiants universitaris que no pas els homes. Per tal de comprendre l'elevat nombre de situacions d'empadronament atípiques en aquestes edats —així com passa en les immediatament posteriors—, no pot oblidar-se que, des del punt de vista del cicle de vida, es tracta d'un moment on s'inicia un fort procés d'emancipació, el qual sol comportar mantenir contactes importants amb la llar familiar, encara que s'hagi abandonat.

La proporció més elevada de dones entre els empadronaments atípics minva a mesura que es consideren edats més avançades, en tant que van entrant els detectats per la seva ocupació: a partir del mateix grup de 25 a 29 anys hi ha un nombre més alt d'empadronaments atípics entre els homes que entre les dones (vegeu la figura 1).

La incidència del fenomen mostra una variabilitat territorial molt important. En primer lloc, i a través de la seva anàlisi sobre el conjunt de la població, s'observa que dues comarques, el Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça, sobresurten per damunt de la resta, amb una incidència superior al 10% —un 13,4% i 11,6%, respectivament— (vegeu la figura 2). A continuació, es troben un conjunt de sis comarques que, com a mínim, entre el 5% i el 10% de la seva població es troba en aquesta situació (el Pallars Jussà, la Cerdanya, la Val d'Aran, el Ripollès, l'Alt Urgell i el Solsonès). Aquests dos grups, situats en els Pirineus més occidentals, formarien el conjunt de comarques més afectades pel fenomen, mentre que, a les quinze comarques restants, es donen percentatges inferiors al 5%.

Tenint en compte només la població que estudia i/o que treballa, la distribució territorial és relativament semblant, encara que els percentatges es

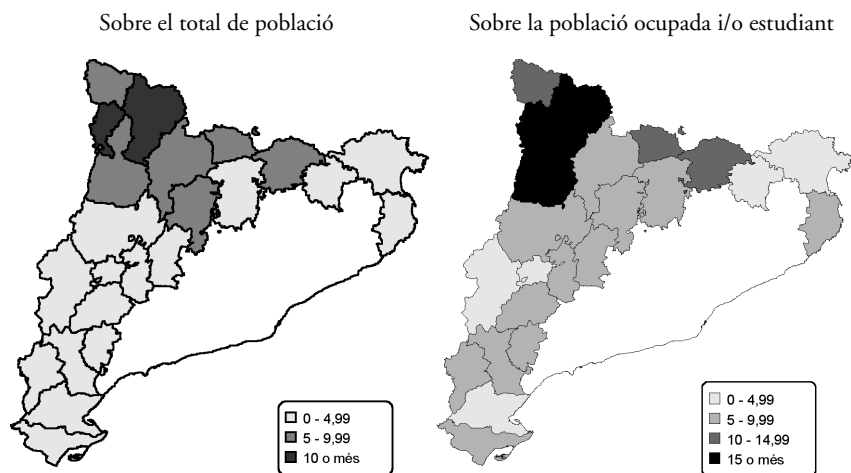

Figura 2. Percentatge d'empadronaments atípics. Comarques.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

veuen, en molts casos, multiplicats per dos: el Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça arriben ara a contenir més d'un 20% d'empadronaments atípics, i el grup de comarques que supera el 10% passa a ser de set: el Pallars Jussà, la Cerdanya, la Val d'Aran, el Ripollès i la Terra Alta, juntament amb les dues esmentades. El grup més nombrós el formen onze comarques, que tenen entre un 5% i un 10% d'empadronaments atípics i que són l'Alt Urgell, el Berguedà, el Solsonès, el Priorat, la Segarra, la Ribera d'Ebre, la Noguera, el Montsià, l'Urgell, el Baix Empordà i les Garrigues. I, per últim, la incidència més baixa es dona a l'Alt Empordà, al Baix Ebre i al Pla d'Urgell, amb gairebé un 5%, i a la Garrotxa i al Segrià, amb valors inferiors a aquest 5% (vegeu la figura 3).

Per tal d'il·lustrar la magnitud del fenomen en l'estructura per edats de la població, s'han pres de mostra les tres comarques on el fenomen és més acusat: el Pallars Sobirà, l'Alta Ribagorça i el Pallars Jussà. En les tres comarques esmentades, el canvi que introdueixen els atípics en l'estructura de la població es pot resumir en: el Pallars Sobirà reduiria un 32% de la població ocupada i/o estudiant de 20 a 39 anys, i un 16% la de 40 a 64 anys; l'Alta Ribagorça deixaria de tenir un 30% dels més joves i un 12% dels més grans; mentre que el Pallars Jussà perdria un 28% d'habitants de 20 a 39 anys i un 8% de 40 a 64. Unes xifres molt espectaculars si es té en compte que es tracta, en els tres casos, de comarques molt afectades pel despoblament; un despoblament que, vistes així les coses, passaria a ser molt més important del que reconeixen les xifres oficials.

L'efecte més immediat d'aquestes pèrdues, que de fet no ho són, sinó que és la població que actualment ja no hi viu, és, en primer lloc, sobre l'envelliment

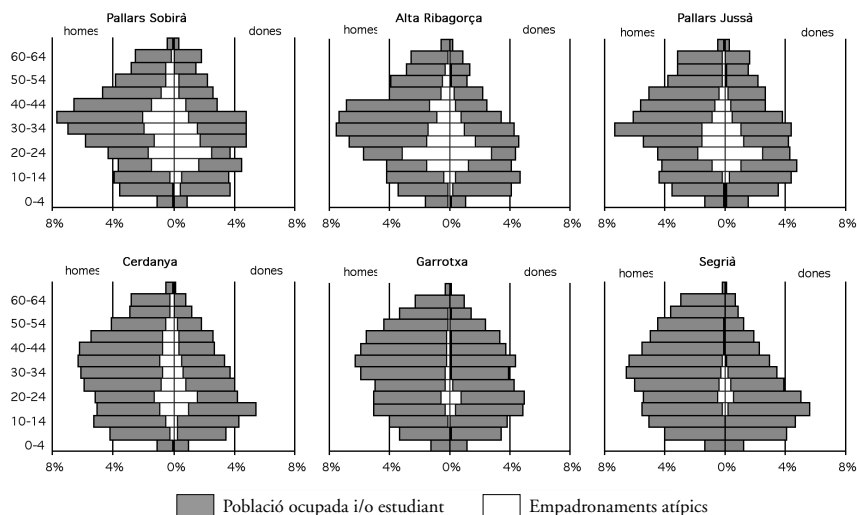

Figura 3. Piràmides dels empadronats atípics i de la població ocupada i/o estudiant. Comarques on el fenomen és més important i on ho és menys.

* A tots dos gràfics, de la Garrotxa s'ha exclòs Olot, i del Segrià Lleida.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

de la població i, en segon lloc, sobre el potencial d'envelliment, en tant que la relació entre adults grans i adults joves es descompensaria en gran mesura a favor dels primers. Cal no oblidar que els indicadors sobre l'envelliment situen aquestes comarques com les més envellides de Catalunya, de manera que la conclusió en aquest sentit no és gaire esperançadora, en tant que, en realitat, és a dir si tenim en compte només la població que hi viu, l'envelliment s'accentua de manera significativa, i encara ho farà més en un futur no gaire llunyà.

Cal tenir present, a més, que, en tractar-se de tres comarques amb una població estacional molt important (Mendizábal i altres, 1993), la desaparició d'aquest col·lectiu —que no desapareix, sinó que passa a engrandir el gruix de la població estacional—, incrementa la distància entre la població en diferents moments de l'any, amb l'impacte consegüent, també, sobre les infraestructures i els serveis.

El pas d'una escala comarcal a una de municipal permet detectar diferències significatives entre els municipis on el fenomen té més o menys incidència. Tal com fóra de preveure, els municipis més petits estan més afectats per empadronaments atípics, mentre que en els més grans la proporció és inferior (vegeu la figura 4). Ara bé, les diferències entre els uns i els altres, tot i que són significatives, no són, ni de bon tros, espectaculars: malgrat que la relació entre totes dues magnituds existeix, aquesta és més evident en els municipis grans. Generalment, en aquests, el fenomen de l'empadronament atípic hi és poc

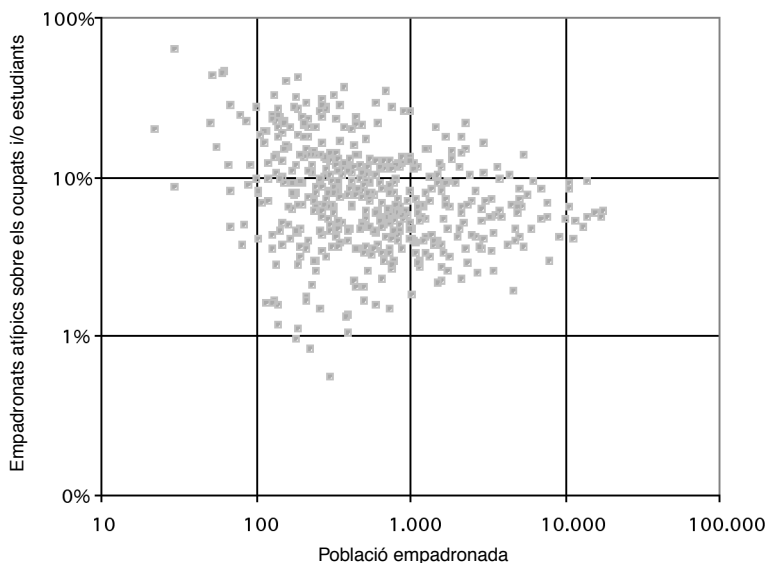

Figura 4. Relació entre els empadronaments atípics i la grandària municipal.
 Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

present, mentre que en els municipis petits la dispersió és molt gran i la presència o no d'un nombre important d'empadronats atípics depèn més de la localització geogràfica del municipi —Pirineus occidentals i orientals, per exemple— que no pas de la seva grandària.

Conclusions

Els empadronaments atípics són una bona prova de la creixent dificultat a l'hora d'assignar un únic lloc com a única residència habitual i, en conseqüència, constitueixen un reflex de l'ambigüitat permanent que existeix en l'assignació dels individus a llocs concrets en una societat que cada cop esdevé més mòbil.

Davant d'aquesta situació, i tenint en compte que els processos d'enumeració dels individus en el Cens i el Padró continu a l'Estat espanyol adquireixen el mètode de recompte segons la residència habitual de les persones, sembla clar que existeix la necessitat d'adequar els estocs de població dels diferents àmbits territorials a través de la consideració dels empadronaments atípics com a irregularitats estadístiques en els càlculs de població.

No obstant això, a fi d'assolir una objectivitat més gran en el futur, cal abordar una sèrie d'obstacles evidents que arrenquen de la pròpia conceptualització del fenomen. Així, tot i que s'ha entès que una persona empadronada atípica és aquella que no viu habitualment al lloc on consta com a resident, la

realització de futures estimacions passen per una millor delimitació del que s'entén per *habitualment*, un concepte que, com s'ha pogut comprovar, no és prou objectiu ni al mateix ordenament jurídic.

Un primer pas per fer aquesta estimació sembla possible de realitzar-lo a partir de l'explotació del Cens de població de 2001, ja que aquesta operació censal introdueix, per al conjunt de les comunitats autònomes, preguntes sobre l'ús de les residències secundàries que poden ajudar a quantificar els empadronaments atípics d'una manera més precisa¹³. D'aquesta manera, sembla que es podrà constatar una de les primeres influències dels empadronaments atípics sobre els còmputos totals de població: les sobreestimacions de població resident o de dret en aquells municipis o àrees de petita grandària poblacional caracteritzades, fonamentalment, per ser de muntanya i/o turístiques; i, d'altra banda, i a la inversa, la subestimació de la població resident o de dret en aquells municipis d'una grandària poblacional considerable que, en el cas de Catalunya, són, molt probablement, de l'entorn metropolità de Barcelona.

En general, el coneixement dels empadronaments atípics pot significar una aproximació més fidel a uns altres fenòmens i, en conseqüència, la determinació del seu nombre i l'anàlisi de les seves característiques podrien donar lloc a diferents matisos o a noves conclusions en la interpretació d'alguns fenòmens¹⁴.

Per exemple, la seva existència introdueix un biaix en la computació de les migracions en dos sentits oposats. Per una banda, sobreestima les migracions, en tant que individus que resideixen en un lloc decideixen empadronar-se en un altre sense anar-hi a viure (les estadístiques registraran una migració que en realitat no s'ha produït), i, per l'altra, les subestima, en tant que altres individus, per qüestions encara poc definides empíricament, decideixen no donar-se de baixa del lloc de residència habitual encara que ja no hi visquin¹⁵.

13. En concret, en el qüestionari individual del cens de 2001, s'hi va recollir, pel que fa a aquells que tenen més de setze anys i que treballen o que estudien, la possibilitat que realitzessin desplaçaments al lloc de treball i/o d'estudi des d'una residència diferent de l'habitual —la segona residència—. Concretament, la pregunta que es va realitzar i que permet dur a terme un reconeixement d'un grup d'empadronaments atípics és la següent: «Quants viatges diaris d'anada i tornada realitza normalment des d'aquest habitatge fins al lloc de treball/estudi?». Les respostes possibles eren: «Cap (perquè tinc una segona residència des de la qual em desplaço a treballar/estudiar)»; «Un de diari (és a dir, un d'anada i un de tornada)»; «Dos o més de diaris».
14. Per poder concretar més les seves característiques, pot consultar-se la memòria d'investigació d'Albert Sabater (2004).
15. Un dels camps on s'ha estimat l'efecte dels empadronaments atípics és en l'estructura de la població en funció del nivell d'estudis (Ajenjo, 2005). Segons el registre de població de 1996, entre les comarques on el nombre de licenciat universitaris és més elevat, hi ha l'Alta Ribagorça i els dos Pallars, precisament les que tenen un nombre més gran d'empadronaments atípics. Si es corregeix aquesta sobreestimació, resulta que el percentatge de llicenciats en aquestes tres comarques se situa en valors clarament inferiors als del conjunt de Catalunya.

Bibliografia

- ABLER, P.; ADAMS, J.S.; GOULD, P. (1972). *Spatial Organization: The Geographer's View of the World*. Londres: Prentice-Hall.
- AJENJO, M. (2005). *Evolució i característiques de la mobilitat habitual per treball a Catalunya (1986-2001): L'accessibilitat com a variable intermèdia*. Tesi doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.
- ANTON, S. (1997). *Diferenciació i reestructuració de l'espai turístic: processos i tendències al litoral de Tarragona*. Tarragona: El Mèdol.
- BENJAMIN, B. (1970). *The population census*. Londres: Heinemann.
- CALLIZO, J. (1991). *Aproximación a la Geografía del Turismo*. Madrid: Síntesis.
- CASTELS, M. (1996). *The rise of the network society*. Oxford: Blackwell.
- CHESIRE, P.; HAY, D. (1989). *Urban Problems in Western Europe. An Economic Analysis*. Londres: Unwin Press.
- CLUSA, J.; ROCA, J. (1999). «Evolució de l'estructura urbana de Catalunya 1991-1996. Impacte dels canvis experimentats en la distribució espacial de la població, l'ocupació i la mobilitat per treball en el sistema català de ciutats», *Nota d'Economia*, núm. 64, p. 67-90.
- COURGEAU, D. (1988). *Méthodes de mesure de la mobilité spatiale*. París: INED.
- DALE, A.; MARSH, C. (eds.) (1993). *The 1991 census user's guide*. Londres: HMSO.
- GIDDENS, A. (1981). *A contemporary critique of historical materialism*. Volum 1: *Power, property and the state*. Londres: Macmillan.
- (1984). *The constitution of society*. Cambridge: Polity Press.
- GREGORY, D. (1990). «"Grand maps of history": structuration theory and social change». A CLARK, J.; MODGIL, C.; MODGIL, S. (eds.). *Anthony Giddens: consensus and controversy*. Basingstoke: Falmer Press, p. 217-233.
- HÄGERSTRAND, T. (1970). «What about people in regional science?». *Papers of Regional Science Association*, núm. 24, p. 7-21.
- HALL, P.; HAY, D. (1980). *Growth Centres in the European Urban System*. Londres: Heinemann.
- HARVEY, D. (1989). *The condition of postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change*. Oxford: Blackwell.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (1997). *Estadística de població 1996. Xifres oficials. Dades comarcals i municipals*, vol. 1. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya. Generalitat de Catalunya.
- (1999). *Estadística de població 1996. Estructura de la població per sexe, edat i estat civil. Dades comarcals i municipals*, vol. 2. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya. Generalitat de Catalunya.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (s. d.). *Leyes censales* [en línia]. <www.ine.es/censo2001/leyes_censales.pdf>
- JANELLE, D. (1968). «Central place development in a time-space framework». *Professional Geographer*, núm. 20, p. 5-10.
- (1969). «Spatial reorganisation: a model and concept». *Annals of the Association of American Geographers*, núm. 59, p. 348-364.
- LAWTON, R. (ed.) (1978). *The census and social structure*. Londres: Frank Cass.
- LÓPEZ COLÁS, J. (2003). *La residencia secundaria en España: estudio territorial de su uso y tenencia*. Tesi doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.

- MENDIZÀBAL, E. (1996). *L'ús temporal del territori: l'exemple de la Regió Metropolitana de Barcelona*. Tesis doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.
- MENDIZÀBAL, E.; AJENJO, M.; BLANES, A.; SÁNCHEZ, E. (1993). «La població estacional en els municipis de Catalunya». *Papers de Demografia*, núm. 75. Bellaterra: Centre d'Estudis Demogràfics.
- NACIONES UNIDAS (1998). «Principios y recomendaciones para los censos de población y habitación», a *Informes estadísticos*. Nova York: Departamento de Asuntos Económicos y Sociales. División Estadística. Serie M, 67. Rev. 1.
- NEL-LO, O. (1998). «Los confines de la ciudad sin confines. Estructura urbana y límites administrativos en la ciudad difusa». A MONCLÚS, F.J. (ed.). *La ciudad dispersa*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, p. 35-57.
- OPENSHAW, S. (ed.). (1995). *The census users' handbook*. Cambridge: GeoInformation International.
- PALLARÈS, M.; RIERA, P. (1991). «La residència secundària». *Papers de la Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 8. Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.
- PRESSAT, R. (1987). *Diccionario de Demografia*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau.
- ROCA, J. (1998). «¿Reducción de la formación de nuevos hogares o redistribución metropolitana de los mismos?». *Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales*, núm. 115, p. 37-55.
- SABATER, A. (2004). *Els empadronaments atípics a Catalunya: metodologia i indicadors per a un estudi de casos*. Memòria d'Investigació de Tercer Cicle. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.
- TOBLER, W. (1970). «A computer movie». *Economic Geography*, núm. 46, p. 234-240.
- UNITED NATIONS (2004). «Topics of emerging policy relevance and suggested minimum and essential census topics: Implications for updating the Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses». *UN Expert Group Meeting to Review Critical Issues Relevant to the Planning of the 2010 Round of Population and Housing Censuses*, 15 a 17 de setembre. Nova York: Statistics Division.
- URRY, J. (1991). «Time and space in Giddens' social theory». A BRYANT, C.; JARRY, D. (eds.). *Giddens' Theory of Structuration*. Londres: Routledge, p. 160-175.
- VAN DEN BERG, L. i altres (1982). *Urban Europe. A Study of Growth and Decline*. Oxford: Pergamon Press.
- VINUESA ANGULO, J. (2004). «De la población de hecho a la población vinculada». Comunicació presentada al *IX Congreso de Población Española*, Granada, 23 a 25 de setembre.
- ZELINSKY, W. (1971). «The hypothesis of the mobility transition». *Geographical Review*, vol. 61, núm. 2, p. 219-249.
- (1997). «La hipòtesi sobre la transició de la mobilitat». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, vol. XII, núm. 44, p. 143-173.
- ZUKIN, S. (1992). *Landscapes of Power*. Berkeley: University of California Press.